

Nerimstantys akimirkos veiksmožodžiai

Norint nusakyti staigius, trumpus ar mažo intensyvumo veiksmus, lietuvių kalboje vartojami vadīnamieji akimirkos veiksmožodžiai. Jie sudaromi prie ištiktukų arba veiksmožodžių kamienų pridodant tam tikras priesagas, pavyzdžiui, *-telė-*: *ám* → *ám-telė-ti*, *bámbt* → *bámb-telė-ti*, *brūkšt* → *brūkš-telė-ti*, *láuk-ti* → *lúk-telė-ti* (su balsių kaita), *mės-ti* → *mės-telė-ti*, *pýk-ti* → *pýk-telė-ti* (su priegaidžių kaita) ir pan. Retais atvejais tókius veiksmožodžius galima susieti ir su būdvardžiais, ypač jei šie už bendrašaknius veiksmožodžius dažniau vartojami, plg. *kárs-telė-ti* šalia *kart-ús* ir retesnio (*ap-*)*kařs-ti*. Greta priesagos *-telė-* vartojamas ir trumpesnis jos variantas *-tel-*, esantis bendraties ir esamojo laiko kamienuose, bet reikšmės požiūriu nuo ilgesniojo, regis, nesiskiriantis, plg.: *brūkš-tel-ti* ir *brūkš-telė-ti*, *lúk-tel-ti* ir *lúk-telė-ti*, *mės-tel-ti* ir *mės-telė-ti*. Šalia priesagų *-tel-*, *-telė-* kartais pasitaiko ir pora *-ter-*, *-terė-*, plg.: *lúk-tel(ė)-ti*, *žvilg-tel(ė)-ti* ir *lúk-ter(ė)-ti*, *žvilg-ter(ė)-ti*. Reikšmės skirtumų tarp variantų su priebalsiais /l/ ir /r/ taip pat nematyti. Kai kuriais atvejais dar galima skirti ir priesagas su /s/ pradžioje, plg. *tár-stel(ė)-ti*, *tár-ster(ė)-ti*, *žil-stelė-ti*, *žil-ster(ė)-ti* greta *tař-ti*, (*pra-*)*žil-ti*. Be to, reikia pasakyti, kad priesagą ir pamatinį žodį ne visada lengva tiksliai nurodyti, nes dalį akimirkos veiksmožodžių galima vesti ir iš veiksmožodžių, ir iš bendrašaknių ištiktukų, plg. *kilstelėti* šalia *kėlti*, *kilti* ir *kilst*. Jei toks vedinys siejamas su veiksmožodžiu, priesaga bus *-stelė-ti*, jei su ištiktuku – *-telė-ti* (tiesa, šiuo ir kitais panašiais atvejais reikia arba manyti, kad į vedinį nepereina ištiktuko formantas *-t*, arba skirti priesagą *-elė-ti*). Šių veiksmožodžių darybos dalykai labai įdomūs, bet vis dėlto svarstyti atskirai, nes kalbos praktikai svarbesnė jų kaita – ties ja šiame straipsnyje ir bus susitelkta.

Taigi akimirkos veiksmožodžiai turi kelis priesagų variantus, kurie, kaip netrukus paaiškės, yra glaudžiai susiję su kaitybės kamienais. Iš tolesnės apžval-

Tyrimas atliktas vykdant projektą „Dabartinės lietuvių kalbos veiksmožodžių daryba (I dalis)“ pagal Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 m. programą, sutarties su Lietuvos mokslo taryba Nr. LIT-2-4. Už bendradarbiavimą nuoširdžiai dėkoju duomenis atrinkusiam dr. Andriui Utkai (VDU) ir savo pastabomis pasidalijusioms dr. (HP) Ritai Miliūnaitei (LKI) ir dr. Erikai Rimkutei (VDU).

gos bus matyti, kad bendrinės kalbos norma vis dar niekaip nenusistovi ir, palyginti su kitų priesagų vediniais, akimirkos veiksmoždziai apibūdintini kaip bene labiausiai nerimstantys ir įvairuojantys.

Pamatiniam bendrinės lietuvių kalbos darbe – Jono Jablonskio 1922 m. gramatikoje – nurodomi ir trumpieji, ir ilgieji priesagų variantai su priebalsiais /l/ ir /r/: *-tel-ti, -ter-ti, -tel-è-ti, -ter-è-ti*. Patys pavyzdžiai pateikti kiek nenuosekliai (kai kada nurodyti ne visi kamienai), bet vartoseną ir norma nusakoma aiškiai: „Kalboje ir raštuose šitų žodžių vartojame dvi lyti – trumpąją (*kilstelti*) ir ilgąją (*kilstelėti*). Jie eina paprastai pirmąja asmenuote, nors kartais asmenuojami ir antrosios asmenuotės keliu: rytų aukštaičiai sako (ir rašo) vietomis – jie *trukteli, lýžteli*.“¹ Kitaip tariant, norminiu laikomas toks derinys: bendraties kamienas su priesaga *-tel-* arba *-telè-*, esamojo laiko – *-tel-ia* (šalia rytų aukštaičių *-tel-i*), o būtojo kartinio laiko – *-telėj-o*². Iš čia matyti, kad pirmenybė teikiama priesagai su /l/ ir esamojo laiko kamienui *-tel-ia*, pripažįstamas svyravimas bendraties kamienne (*-tel-*, *-telè-*) ir kaip šalutinis (tarminis) teikiamas esamojo laiko kamienas *-tel-i*.

Kurį laiką Jono Jablonskio siūlymo buvo laikomasi ir, be to, siekta variantų skaičių mažinti. Patikrinus keletą veiksmoždzijų iš 1938 m. „Lietuvių kalbos rašybos vadovėlio“, matyti, kad čia teikiamas esamojo laiko kamienas *-tel-ia* ir pasirinktas ilgasis bendraties kamieno priesagos variantas, pvz.: *ámtelėti, -elia, -ėjo; bákstelėti, -elia, -ėjo; bárkstelėti, -elia, -ėjo* ir kt.³ Ši tradicija tęsiama ir iševijai parengtame „Lietuvių kalbos vadove“: „Akimirkiniai veiksmoždziai visų pirma vartotini su priesaga *-telėti*, ne *-telti* arba *-terėti*, pvz.: *dribtelėti, kilstelėti* ir kt.“; kad siūlomas esamojo laiko kamienas *-tel-ia*, matyti iš vadovo žodyne teikiamų veiksmoždzijų, pvz.: *ámtelėti, -lia, -ėjo; bákstelėti, -ia, -ėjo; bárkstelėti, -lia, -ėjo* ir pan.⁴

1948 m. „Lietuvių kalbos rašybos žodyne“, aptariant lyčių variantus, pirmenybė irgi teikiama ilgosioms bendraties kamieno priesagos formoms su /l/, bet

¹ Jonas Jablonskis (Rygiškių Jonas). *Lietuvių kalbos gramatika* (3-iasis fotogr. leid.), 1997, p. 104–105. Šie veiksmoždziai minimi ir veiklos skyriuje, ten teikiamuose pavyzdžiuose vyrauja priesaga *-telėti*, žr. p. 121.

² Pavyzdžių stulpelyje poroje vietų yra ir *-telè* (*barkštelè, drikštelè*) – matyt, šis trumpasis variantas Jonui Jablonskiui buvo žinomas iš tarmių. Tókią formą, šalia ilgųjų (plg. *šúktelè, trúktelè* ir *šúktelèjo, trúktelèjo*), Jonas Kazlauskas nurodo esant vartojamas pietvakarių aukštaičių šnektose. Jo manymu, trumpųjų lyčių pagrindu galėjo būti performuoti ir bendraties kamienai *šúktelt, trúktelt*, vartojami greta *šúktelèt, trúktelèt* (Jonas Kazlauskas. *Istorinė lietuvių kalbos gramatika*, 1968, p. 344).

³ *Lietuvių kalbos rašybos vadovėlis*, 1938 (toliau – LKRV), p. 60, 68, 69.

⁴ *Lietuvių kalbos vadovas*, 1950 (toliau – LKV), p. 101, 171, 195, 198.

nurodomi jau du esamojo laiko kamieno variantai, iš kurių ilgasis iškeliamas į priekį: „*barkštelėti, barkštelėja ir barkštelia* (ne: *barkšterėti ...*)“⁵; pačiame žodyne kamienas *-tel-ia* rašomas skliaustuose, pvz.: *áiktelėti, -ėja (-lia), -ėjo; ámtelėti, -ėja (-lia), -ėjo; áugtelėti, -ėja (-lia), -ėjo* ir kt.⁶ Esamojo laiko kamienas *-tel-ia* nebeminimas pirmajame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (1954) leidimo įvade – čia nurodomi tik bendraties kamieno priesagų variantai: „Prie išstiktukų dedami ir atitinkami akimirkos veiksmo veiksmažodžiai su priesaga *-elėti*, pvz.[.] *bárkš(t) išt. ... bárkštelė||ti, ~ja, ~jo*. Šnekamōjoje kalboje ir raštuose tie veiksmažodžiai dažnai pasitaiko ir kitoniškomis formomis (su priesagomis *-erėti, -elti, -erti*), bet jie į Žodyną nededami.“⁷ Pačiame žodyne nuspręsta dėti tik ilgąsias formas su /l/ – šios tradicijos laikomasi visuose vėlesniuose DŽ leidimuose, bet skiriasi įvaduose teikiamos pastabos. Antai antrajame leidime (1972) sakoma, kad literatūrinėje (bendrinėje) kalboje vartojami ir akimirkos veiksmažodžių *ia, i* kamienai (visos priesagos čia teikiamos be /t/)⁸: „Ištiktukinių veiksmažodžių su priesaga *~elėti* esamojo laiko forma [žodyne] pateikiama tik su priesaga *~elėja*, nors literatūrinėje kalboje jie dažnai vartojami ir su priesagomis *~elia, ~eli*.“⁹ Apie kitų variantų (*-elti, -er(ė)ti*) vartoseną bendrinėje kalboje duomenų neteikiama, tik duodama pavyzdžių (čia įtraukiamas ir iki šiol neminėtas, bet iš tarmių taip pat žinomas *-na* kamienas): „Veiksmažodžiai su priesagomis *~elti, ~erėti, ~erti*, pvz.: *bárkštel||ti, ~ia (~i, ~na), ~ėja[.] bárkšter||ėti, ~ėja (~ia, ~i), ~ėjo, bárkšter||ti, ~ia (~i), ~ėjo*, į Žodyną nededami.“¹⁰ Nuo trečiojo DŽ leidimo (1993) įvade variantų minima mažiau: „Akimirkos veiksmažodžiai [žodyne] paprastai dedami tik su priesaga *-telėti, -telėja, -telėjo*, nors bendrinėje kalboje vartojami tokie veiksmažodžiai ir su priesagų variantais *-telti, -telia, -telėjo, -terėti, -terėja, -terėjo, -terti, -teria, -terėjo*.“¹¹ Iš čia matyti, kad *i* kamieno visai

⁵ *Lietuvių kalbos rašybos žodynas*, 1948 (toliau – RŽ), p. 106.

⁶ Ten pat, p. 152, 154, 164.

⁷ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 1954, p. X. Toliau šis žodynas trumpinamas DŽ, kur reikia, nurodomas leidimas ir pavidalas (jei elektroninis).

⁸ Kad *ia* ir *i* kamienų nederėtų pamiršti, yra nurodęs ir Juozas Senkus (*Kalbos kultūra* 11, 1966, p. 48–50). Tiesa, nors jis ir abejojo esamojo laiko kamieno ilgojo varianto *-(t)el-ėja* gyvybingumu literatūrinėje (bendrinėje) kalboje, vis dėlto *ia* kamieną kaip normą siūlė tik šalia trumpųjų bendraties kamieno priesagų *-(t)el-, -(t)er-*.

⁹ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (2-asis leid.), 1972, p. VII.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (3-iasis leid.), 1993, p. IX. Ta pati formuluoė išlaikyta ir vėlesniuose leidimuose, tik nuo 5-ojo (2-ojo elektroninio) pagedaguota žodžių tvarka. Žodžio „paprastai“ cituotame sakinyje galima būtų atsisakyti, nes elektroninė DŽ₀₆ paieška rodo, kad trumpųjų ar /r/ turinčių priesagų variantų žodyne nėra.

atsisakyta, siekta trumpesniusius ir ilgesniusius bendraties ir esamojo laiko kamienų variantus teikti kartu, t. y. *-tel-ia*, *-ter-ia* šalia *-tel-ti*, *-ter-ti*, o *-telė-ja*, *-terė-ja* – šalia *-telė-ti*, *-terė-ti*.

Akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ nurodomi visi keturi priesagų variantai, sutrumpintai rašomi *-tel(ė)ti*, *-ter(ė)ti*, bet dažnumo požiūriu iškeltas ilgasis su /l/: „[l]iteratūrinėje kalboje dažniausiai vartojamos formos su priesaga *-telėti*, tačiau nevengiama ir kitų.“¹² Trumpai apžvelgtas ir šių priesagų paplitimas tarmėse: dzūkams ir kai kuriems vidurio aukštaičiams būdinga priesaga *-ter(ė)-ti*, rytų aukštaičiams – *-telėti*, žemaičiams – *-tel(ė)-ti*, *terė-ti*, o vakarų aukštaičiams – *-tel(ė)-ti*¹³. Esamojo laiko kamieno kaityba LKG 2 teikiama dvejiopa ir pagrindinis variantas nenurodytas (tik ilgesnysis teikiamas pirmiau): *-ėja* (*trink-tel-ėja*, *šūk-ter-ėja*) greta *-ia* (*grybš-tel-ia*, *žvilg-ter-ia*). Šalia šių variantų paminėta, kad kai kurie rytų aukštaičiai vartoja *i* kamieną (*strikteli*, *lýzteli* ir pan.), kuris, kaip spėjama, atsiradęs dėl kitų mišriųjų priesagos *-ėti* veiksmažodžių įtakos. Čia galima pridurti, kad aptariant esamojo laiko kamieno variantą *-tel-ia*, *-ter-ia* (ir tarminiu laikomą *-tel-i*) kalbamuosius veiksmažodžius bent sąlygiškai tiktų priskirti vadinamųjų mišriųjų grupei (žr. LKG 2, p. 238 ir toliau): nors priesaga *-tel-* turima visuose kamienuose, bet *-ė-* (kaip kamienų sudarymo afiksas) išlieka ne visur, plg. *grybš-tel(ė)-ti*, *grybš-tel-ia*, *grybš-tel-ėj-o* ir *lýž-tel-ė-ti*, *lýž-tel-i*, *lýž-tel-ėj-o* šalia mišriųjų *reik-ė-ti*, *reik-ia*, *reik-ėj-o* ir *tik-ė-ti*, *tik-i*, *tik-ėj-o*.

„Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“, be anksčiau minėtų keturių priesagų variantų, dar nurodyti ir pradžioje turintieji /s/: *-stel(ė)ti*, *-ster(ė)ti*¹⁴. Pagrindiniu laikomas *-telė-ti*, su juo teikiama ir daugiau pavyzdžių¹⁵. Esamojo laiko kai-

¹² *Lietuvių kalbos gramatika*, t. 2, 1971 (toliau – LKG 2), p. 260–261.

¹³ Priesagų variantų paplitimas vėliau buvo tikslintas „Lietuvių kalbos atlase“ (t. 3, 1991, p. 152). Jo sudarytojų duomenimis, labiausiai paplitusi priesaga *-telė-ti*, o *-tel-ti* (neretai kaip variantas šalia *-telė-ti*) daugiausia žinoma iš pietinių vakarų aukštaičių ir šiaurietinių rytų aukštaičių šnektų; šis trumpasis variantas taip pat fiksuotas ir kai kuriuose pavieniuose žemaičių ir aukštaičių tarmių punktuose. Priesaga *-terė-ti* būdingesnė pietinei ir rytinei lietuvių tarmių ploto daliai, o greta priesagos *-telė-ti* vartojama šiaurinėse ir vakarinėse žemaičių bei kai kuriose aukštaičių šnektose. Trumpasis variantas *-ter-ti* šalia *-terė-ti* vartojamas jau minėtame pietiniame ir rytiniame plote ir pavieniuose šiaurės žemaičių punktuose. Svarbių dialektologinių pastabų teikiama ir 8 išnašoje minimame Juozo Senkaus straipsnyje. Jo žiniomis, ilgąją esamojo laiko kamieno formą *-(t)el-ėja* nuosekliai vartoja tik žemaičiai, o aukštaičių plote vis dėlto labiau paplitęs trumpasis variantas *-(t)el-ia* (lyginant su *-(t)el-i*, *-(t)el-ėja* ir visai retu *-(t)el-na*).

¹⁴ *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (4-asis leid.), 2006, p. 289, 395, toliau – DLKG 4.

¹⁵ Plg. Evalda Jakaitienė. *Veiksmažodžių daryba (priesagų vediniai)*, 1973, p. 56.

tybos požiūriu DLKG₄ nuostata kiek skiriasi nuo LKG 2: kamienas *-telėja* aiškiai laikomas pagrindiniu, o skliaustuose kaip šalutinis nurodomas *-telia* (p. 401).

Akimirkos veiksmažodžių kaitybės svyravimas atsispindi ir lietuvių kalbos morfologijos darbuose. Ankstyvojoje Aldonos Paulauskienės apybraižoje „Dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodis“ iš esmės išlaikoma Jono Jablonskio tradicija: su nuoroda į jo gramatiką teikiamas esamojo laiko *ia* kamienas ir nurodomi priesagų variantai *-tel(ė)-ti*, *-ter(ė)-ti*. Šalia išvardytos ir kitos iš tarmių žinomos kaitybės galimybės: *barkšteria*, *barkštelėja* (atkreiptas dėmesys, kad DŽ₁ šis variantas laikomas norminiu), *barkšterna*, *barkšteli*¹⁶. Žiūrint į teikiamus pavyzdžius (*barkštelėti*, *krūptelėti*, *lyžtelėti* ir kt. šalia vienintelio *žvilgtelėti*), matyti, kad įprastesniais laikomi variantai su /l/ ir ilgąja priesagos forma bendraties kamiene (*-telė-*)¹⁷. Autorės nuostata kiek pasikeitė viename iš naujaisių darbų: čia taip pat nurodomi ilgieji bendraties kamieno variantai (tik be /t/: *-elėti*, *-erėti*), bet, turbūt atsižvelgiant į tam tikrus dabartinės vartosenos polinkius, esamojo laiko kaitybą jau priskirta *i* kamienui¹⁸. Variantiškumą galima užčiuopti ir Evaldos Jakaitienės, Adelės Laigonaitės ir Aldonos Paulauskienės morfologijos vadovėlyje: darybos apraše pagrindiniu laikomas ilgasis variantas su /l/ (*-telėti*, *-telėja*, *-telėjo* šalia skliaustuose teikiamo *-terėti*), bet šiaip dėstant priesagų ir esamojo laiko kamienų įvairovės tekste nevengiama, pvz.: *girgžteria* (Kristijono Donelaičio pavyzdys), *šūkteli*¹⁹.

Kai kurių konkrečių veiksmažodžių priesagų ir kamienų svyravimas norminamas pirmojoje „Kalbos patarimų“ knygelėje, skirtoje gramatinėms formoms ir jų vartosenai, plg.: *dalinti* || *dalėti*, *reikti* laisv. | *reikėti*, *gėlbi* || *gėlbėja*, *gėlbsti* ir kt.²⁰ Akimirkos vediniai ten neminimi, nes jie sudaro ištisą darybos kategoriją ir galės būti aprašomi atskirame – žodžių sandaros – patarimų leidinuke. Iš kitų naujesnių kalbos vartosenai skirtų publikacijų dėmesys atkreiptinas į Ritos Miliūnaitės straipsnį²¹. Ji pastebėjo, kad kai kuriuose šiuolaikiniuose vertimuose nuosekliai vartojamos ilgosios esamojo laiko formos (*dirstelėja*, *kilstelėja*, *dingtėlėja*, *stabtėlėja*), bet pagrįstai suabejojo, ar jos atspindinčios dabartinės

¹⁶ Aldona Paulauskienė. *Dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodis*, 1971, p. 63.

¹⁷ Ten pat ir p. 69.

¹⁸ Aldona Paulauskienė. *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*, 2006, p. 149.

¹⁹ Evalda Jakaitienė, Adelė Laigonaitė, Aldona Paulauskienė. *Lietuvių kalbos morfologija*, 1976, p. 136 (čia priesagos skiriamos be /t/), 170, 271.

²⁰ *Kalbos patarimai 1. Gramatinės formos ir jų vartojimas* (4-asis leid.), 2009, p. 69–73.

²¹ Rita Miliūnaitė. Variantiškumas verstinės grožinės literatūros kalboje (1), *Gimtoji kalba* 5, 2009, p. 10–11.

virtosenos polinkius. Net ir nedidelis autorės atliktas veiksmažodžių *dirstelėti, stabtelėti, žvilgtelėti* tyrimas Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne parodė, kad iš tiesų vyrauja trumposios esamojo laiko *i* kamieno formos (*-teli*), o lytys *-telia* ir *-telėja* labai retos.

Panašaus pobūdžio tyrimą norėjosi pratęsti, tad iš pradžių imtasi nedidelio anotuoto (apie 1 milijono žodžių) tekstyno²² analizės, pateikiamos šiame straipsnyje, o vėliau mēdžiagos apimtį planuojama praplėsti. Kaip jau buvo galima įsitikinti, akimirkos veiksmažodžių morfologija įvairuoja, todėl mažesnis tekstynas leido atidžiau pasižiūrėti į jų formas ir nusistatyti kai kuriuos mēdžiagos tyrimo ir aprašo principus. Suprantama, reikia tikėtis, kad didesnių rašytinės ir sakininės kalbos tekstynų analizė čia teikiamus pirminius rezultatus leis patikslinti.

Analizuojant minėtojo tekstyno medžiagą, kelti tokie klausimai: (1) koks akimirkos veiksmažodžių esamojo laiko kamienas dažniausias ir kaip interpretuoti dviem kamienams galinčias priklausyti formas; (2) katras iš priesagų variantų – *-tel-* ar *-telė-* – dažnesnis ir kuriuose kamieniuose; (3) koks santykis tarp priesagų su priebalsiais /l/ ir /r/ (*-tel(ė)-* ir *-ter(ė)-*).

Iš viso tirtame tekstyने užfiksuota 630 veiksmažodžių formų su kalbamosiomis priesagomis, kurios priklauso maždaug 142 leksemoms²³. Daugiausia pavartota lyčių, išvestų iš būtojo kartinio laiko kamieno (506), gerokai mažiau – iš tyrimui įdomiausių esamojo laiko (81) ir bendraties kamienų (43).

Esamojo laiko kamienas. Ši kamieną tekstyने rodo 81 lytis. Patikimiausia buvo remtis tiesioginės nuosakos 3 asmens, dgs. 2 asmens formomis (dgs. 1 asmens lyčių nepasitaikė) ir esamojo laiko padalyviais (dalyvių nebuvo), nes čia kamienai matyti aiškiausiai, plg.: *aiktel-i, krūpteli-t, krustel-ia, kaukštel-ėja-nt*. Pagal dažnumą tirtame tekstyने vyrauja *i* kamienas (plg. jau minėtą naujausią Aldonos Paulauskienės nuostatą ir Ritos Miliūnaitės pastabą), kiti du pasitaikė tik po kartą (žr. 1 lentelę). Įdomu tai, kad tirtuose tekstuose šalia esamojo laiko *i* kamieno lyčių bendraties kamienne gali būti vartojamas ir trumpasis (*-tel-*), ir ilgasis (*-telė-*) priesagos variantas, bet vis dėlto dažniau pasitaikė trumpasis

²² Apie jo sandarą žr. Erika Rimkutė. *Morfologinio daugiareikšmiškumo ribojimas kompiuteriniame tekstyने* (hum. m. dr. disertacija). Kaunas: LKI, VDU, 2006, p. 22 (disertacija paskelbta internete adresu http://fcim.vdu.lt/~erika_rimkute/straipsniai/disertacija.pdf; žiūrėta 2011 02 06).

²³ Skaičiuojant skirti tik priesagas su /l/ ir /r/ turintys veiksmažodžiai (pvz., *kystelėti* ir *kyšterėti*), o ilgosios ir trumposios priesagos priskirtos tam pačiam veiksmažodžiui (pvz.: *aiktel(ė)ti, bakstel(ė)ti, čirptel(ė)ti, kystel(ė)ti*). Taip elgtasi todėl, kad, neįžiūrint reikšmės skirtumų tarp ilgųjų ir trumpųjų variantų, afikso *-ė-* buvimą ar nebuvimą galima laikyti tos pačios leksemos kaitybos kamieno svyravimu.

(tiesa, reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad buvo daug atvejų, kai veiksmažodžių bendraties kamienai tekstyne apskritai nepaliudyti). Vienintelę esamojo laiko *ia* kamieno lytį davęs veiksmažodis bendraties kamienne turi trumpąją (-tel-), o būtojo kartinio laiko, kaip ir galima tikėtis, – ilgąją priesagą: *krustelti, krustelia, krustelėjo* (tekstyne fiksuotos šios lytys: *nekrustels, krustelia, nekrustelėjo*). Kita vertus, kartą pasitaikė ir *i* kamieno 3 a. forma *nekrusteli*. Kamieną -ėja turinčio veiksmažodžio *kaukštelėti* (fiksuotas padalyvis *kaukštelėjant*) kitų formų, be būtojo kartinio laiko lyties *kaukštelėjo*, tekstyne nėra.

1 lentelė. Akimirkos veiksmažodžių esamojo laiko kamienai 1 milijono žodžių tekстыne²⁴

Formos ir veiksmažodžiai	Kamienai			Iš viso
	-tel-i	-tel-ia	-tel-ėja	
3 a., dgs. 2 a., padalyv.	67	1	1	69
Vns. 1 a., 2 a.		12	0	12
Iš viso	67 (+12)	1 (+12)	1	81
Skirtingi veiksmažodžiai	50 (+9)	1 (+9)	1	61
Veiksmažodžių bendraties kamieno priesaga (šalia es. l. 3 a., dgs. 2 a., padalyv.)	-telė-: 3 -tel-: 9 -telė-/tel-: 2 nežinoma: 36	-tel-: 1	-	
Veiksmažodžių bendraties kamieno priesaga (šalia es. l. vns. 1, 2 a.)	-telė-: 1 -tel-: 1 -telė-/tel-: 1 nežinoma: 6			

Toliau į tyrimą buvo įtrauktos vns. 1 ir 2 asmens formos, bet čia nepavyksta skirti *i* ir *ia* kamienų, pgl. *krūpteliu, krūpteli* šalia *galiù, gali* ir *keliù, kelì*. Todėl gautus duomenis atsargumo dėlei reikia priskirti abiem kamienams, nors pagal anksčiau aptartų formų duomenis galima tikėtis, kad ir čia daugiau lyčių iš tiesų priklauso *i* kamieniui. Tokių dvejopai interpretuotinių formų iš viso esama 12 (jei nenurodyta kitaip, forma pavartota vieną kartą): *glosteliu, gūžteliu, krūpteliu, krūpteli* (3), *kvėpteliu, linkteliu, mosteli, šniurkšteliu, timpteliu, žvilgteli*. Peržiūrėjus kitas šių veiksmažodžių lytis, rezultatai tokie (būt. k. l. kamienas nevarijuoja, tad čia neminimas): *krūpteliu, krūpteli* (4 *i* kamieno 3 a. ir dgs. 2 a.

²⁴ Katram kamieniui – *i* ar *ia* – priskirti 12 vns. 1 ir 2 a. formų (priklausančių 9 veiksmažodžiams), neaišku (žr. pastabą tekste), todėl tas pats skaičius šioje lentelėje nurodomas skliaustuose.

formos, 2 trumpąją bendraties kamieno priesagą *-tel-* liudijančios lytys), *mosteli* (1 es. l. *i* kamieno 3 a. forma, po vieną lytį rodo trumpąją *(-tel-)* ir ilgąją *(-telė-)* bendr. kamieno priesagą), *žvilgteli* (2 ilgąją bendr. kamieno priesagą *(-telė-)* liudijančios formos); šalia kitų veiksmažodžių formų (*glosteliu, gūžteliu, kvėpteliu, linkteliu, šniurkšteliu, timpteliu*) jokių kitų esamojo laiko ir bendraties kamienų lyčių nefiksuota.

Kaip matyti, remiantis kitomis formomis, minėtąsias vns. 1 ir 2 asmens lytis interpretuoti ne lengviau. Jei tos formos rodo *i* kamieną (*krūpteli, mosteli*), jam, regis, būtų galima priskirti ir lytis *krūpteliu*, (vns. 2 a.) *krūpteli, mosteli*, bet kitais atvejais taip samprotauti neatsargu, nes trūksta duomenų. Be to, galima bandyti atsižvelgti ir į bendraties kamieno priesagos varijavimą. Jei trumpasis variantas *-tel-* siejamas su *ia* kamieniu (tokios nuostatos, sakysim, laikomasi DŽ_{3-6e} įvade ir tą rodė kol kas vienintelis patikimas *ia* kamieno pavyzdys iš tirtojo tekstyne), tada nereikėtų bent dalyje aptartų lyčių įžiūrėti *i* kamieno, juk šalia jų žinomi bendraties kamienai *krūp-tel-ti* (*krūp-telė-ti* nefiksuotas), *mo-stel-ti* (šalia *mo-stelė-ti*), bet, kita vertus, tirtajame tekстыne pasitaikė tik *žvilg-telė-ti*. Kitaip tariant, gali varijuoti ir bendraties kamieno priesaga, ir esamojo laiko kamienas, tad bent teoriškai įmanomi 6 variantai (žr. 2 lentelę). Dauguma tų variantų minimi anksčiau apžvelgtuose darbuose: niekur nefiksuotas tik derinys *-tel-ti, -tel-ė-ja, -tel-ėj-o* ir kiek neaiškus derinio *-tel-ti, -tel-i, -tel-ėj-o* statusas – kiek jis tarmėse paplitęs²⁵ ir ar jį omenyje galėjo turėti Jonas Jablonskis (šalia *-tel-ė-ti, -tel-i, -tel-ėj-o*).

2 lentelė. Teoriškai galimi akimirkos veiksmažodžių kamienų su priesaga *-tel(ė)-* deriniai²⁶

Kamienų derinys	Minimas teikiant normą arba nusakant vartoseną
<i>-tel-ti, -tel-ia, -tel-ėj-o</i>	Jablonskis 1922 (vienas iš lygiaverčių bendr. kam. var.; pagr. es. l. kam. var.); LKV (bendr. kam. vengtinis; pagr. es. l. kam. var.); DŽ ₁ (bendr. kam. įvade nurodomas kaip šnek. k. ir raštų var.; es. l. kam. neminimas); Senkus 1966 (norma šalia ilgųjų bendr. ir es. l. kam. var. derinio); LKG 2 (retesnis bendr. kam. var.; vienas iš lygiaverčių es. l. kam. var.); DŽ ₂ (bendr. ir es. l. kam. įvade nurodomi kaip lit. k. var.); DŽ _{3-6e} (bendr. ir es. l. kam. įvade nurodomi kaip bk. var.)

²⁵ Kitaip tariant: ar yra tokių šnekų, kuriose būtų vartojamas esamojo laiko kamienas *-tel-i*, bet ilgosios bendraties kamieno priesagos *-telė-* nepasitaikytų.

²⁶ Tiriant esamojo laiko kamienus, nepasitaikė priesagų su /r/, tad jos čia nenurodomos, o variantus su /s/ pradžioje šiuo atveju nėra svarbu skirti. Taip pat neįtraukiamas ir tarminiu laikytinas *na* kamienas. Sąvokos *bendrinė kalba, literatūrinė kalba, šnekamoji kalba, kamienas, pagrindinis, variantas* atitinkamai trumpinamos *bk., lit. k., šnek. k., kam., pagr., var.*

<i>-tel-ti, -tel-i, -tel-ėj-o</i>	(?)
<i>-tel-ti, -tel-ė-ja, -tel-ėj-o</i>	–
<i>-tel-ė-ti, -tel-ia, -tel-ėj-o</i>	Jablonskis 1922 (vienas iš lygiaverčių bendr. kam. var., pagr. es. l. kam. var.); LKRV (vienintelis var.); RŽ (pagr. bendr. kam. var.; šalutinis es. l. kam. var. žodyno tekste); LKV (vienintelis var.); Paulauskienė 1971 (vienas iš lygiaverčių bendr. kam. var., pagr. es. l. kam. var.); LKG 2 (dažnesnis bendr. kam. var. ir vienas iš lygiaverčių es. l. kam. var.); DŽ ₂ (bendr. kam. – vienintelis var., teikiamas žodyno straipsniuose; es. l. kam. įvade nurodomas kaip lit. k. var.); DŽ _{3-6e} (bendr. kam. – vienintelis var., teikiamas žodyno straipsniuose; es. l. kam. įvade nurodomas kaip bk. var.); DLKG ₄ (pagr. bendr. kam. var., šalutinis es. l. kam. var.)
<i>-tel-ė-ti, -tel-i, -tel-ėj-o</i>	Jablonskis 1922, LKG 2 (abejur kaip rytų aukštaičių var.); DŽ ₂ (vienas iš lit. k. var., nurodomų įvade); Paulauskienė 2006 (vienintelis var.)
<i>-tel-ė-ti, -tel-ė-ja, -tel-ėj-o</i>	RŽ (pagr. var.); DŽ _{3-6e} (vienintelis var., teikiamas žodyno straipsniuose); LKG 2 (dažnesnis bendr. kam., vienas iš lygiaverčių es. l. kam. variantų); DLKG ₄ (pagr. var.)

Bendraties kamieno priesagos variantai *-tel-* ir *-telė-*. Nustatant bendraties kamieno priesagos variantus, visos formos, išvestos iš šio kamieno, tinkamos, ir čia dvejopa interpretacija jau negalima. Tekstyno duomenų tyrimo rezultatai tokie: trumpąjį variantą *-tel-* turi 24 formos, ilgąjį *-telė-* – 16 formų (iš viso 29 arba 32 skirtingi veiksmažodžiai, žr. tolesnę pastabą). Daugiau veiksmažodžių eina tik su viena priesaga, iš jų *-telė-* turi 8 (9 formos): *cyp-telė-ti, kil-stelė-ti, mes-telė-ti* ir kt., o *-tel-* – 18 (21 forma): *barkš-tel-ti, dilg-tel-ti, dirs-tel-ti* ir kt. Mažiau veiksmažodžių su abiem priesagos variantais – 3 (iš viso 10 formų): *lyž-tel(ė)-ti, mo-stel(ė)-ti, stab-tel(ė)-ti* (žr. 3 lentelę). Kai tas pats pamatinis kamienas jungiamas su dviem priesagos variantais, galima įžiūrėti arba 6 skirtingus veiksmažodžius, arba tik 3, jei sutinkama, kad tos pačios leksemos bendraties kamienas gali varijuoti (plg. 23 išn.).

3 lentelė. Akimirkos veiksmažodžių bendraties kamieno priesagos variantai *-tel-*, *-telė-* 1 milijono žodžių tekстыne

Priesaga	<i>-tel-</i>	<i>-telė-</i>	Abu variantai su tuo pačiu pamatiniu kamieniu	
			<i>-tel-</i>	<i>-telė-</i>
Formos	21	9	3	7
Skirtingi veiksmažodžiai	18	8	3	3

Priesagų su *-tel(ė)-* ir *-ter(ė)-* santykis. Tirtame tekстыne akivaizdžiai vyrauja priesagos su /l/, o iš variantų su /r/ pasitaikė tik trys būsimąjo laiko lytys su *-terė-*: *kyšterės*, *vyksterės* ir *žvilgterėsime*. Vienintelis *vyksterėti* tekstuose neturėjo varianto su priesaga *-tel(ė)-ti*, o šalia *kyšterėti* fiksuotos dvi būtojo kartinio laiko kamieno *kyštelėjo* lytys (rodančios bendraties kamieną *kyštelė-* arba *kyštel-*), šalia *žvilgterėti* – *žvilgtelėti* (iš viso 30 lyčių, viena iš jų – es. l. 2 asmens, galinti priklausyti *i* arba *ia* kamieniui).

Pirminės išvados. Žiūrint pasitaikančių formų dažnio, paaiškėjo štai tokia tikėtiniausia akimirkos veiksmažodžių paradigma: bendraties kamienas *-tel-*, esamojo laiko kamienas *-tel-i*, būtojo kartinio laiko kamienas *-tel-ėj-o*. Kiti esamojo laiko kamienai, remiantis turimais duomenimis, konkurencijos *i* kamieniui visai nesudaro, bet bendraties kamienne su *-tel-* varžosi ilgesnysis variantas *-telė-* (jis už trumpesnįjį perpus retesnis). Priesagų variantai su /r/ taip pat labai reti. Palyginus su akimirkos veiksmažodžių aprašais gramatikose, žodynuose ir kituose darbuose, aiškėja, kad tirtame tekстыne (ir, matyt, apskritai dabartinėje kalboje) linkstama rinktis tokį kamienų derinį, kuris kaip norma iki šiol, regis, dar nebuvo teiktas (plg. labai artimą naujausiąjį Aldonos Paulauskienės siūlymą – *-elė-ti*, *-el-i*). Pasirodo, kad šiame derinyje daug reikšmingesnė bendraties kamieno priesagos variacija (*-tel-/telė-*), o štai esamojo laiko kamieno varžybose lyg ir matyti aiškus nugalėtojas – antroji asmenuotė (*-tel-i*). Kaitybės požiūriu toks derinys primena mišriuosius veiksmažodžius (tipas *tik-ė-ti*, *tik-i*, *tik-ėj-o*), bet skirtumas tas, kad bendraties kamienne priesagos *-ė-* gali nebūti (*-tel(ė)-ti*, *-tel-i*, *tel-ėj-o*).

Kita vertus, reikia nepamiršti, kad čia ištirtas palyginti nedidelis mėdžiagos rinkinys. Sakysim, DŽ_{6e} fiksuota apie 500 priesagą *-(s)telė-ti* turinčių veiksmažodžių, o šiame tyrime jų rasta maždaug 142 (3 iš jų turi priesagą *-terė-ti*). Be to, paaiškėjo, kad dažniausiai vartojamos iš būtojo kartinio laiko kamieno išvestos formos, o analizei įdomiausių bendraties ir esamojo laiko kamienų lyčių pasitaiko gerokai mažiau. Todėl nėra abejonių, kad panašaus pobūdžio tyrimą reikėtų tęsti ir panašiai panagrinėti gerokai didesnės apimties tekstyną.